

VÍT LUCUK

Vzpomínky zůstaly

**Osudy lidí z Jesenicka, Javornicka, Vidnavska,
Žulovska a Šumperska
1938 - 1989**

Věnováno Hance a Lukášovi

Bruno Klamert na státním statku v Uhelné

VÍT LUCUK

Vzpomínky zůstaly

Osudy lidí z Jesenicka, Javornicka, Vidnavska,
Žulovska a Šumperska
1938 - 1989

 veduta

2016

post...
bellum

└── lidé, co se ptají

PAMĚŤ NÁRODA

© Vít Lucuk

© Nakladatelství Pavel Ševčík - VEDUTA

Na obálce kostel sv. Barbory v Zálesí, zbouraný v roce 1989

Úvodem

V roce 2011 a 2015 vyšly moje knihy Přežili svou dobu a Zapomenutí svědkové se vzpomínkami pamětníků z okresu Šumperk. Tato publikace je v podstatě jejich volným pokračováním, ale tentokrát se až na několik výjimek věnuje pamětníkům z Jesenicka. Jsem historik z tohoto kraje, který studoval moderní dějiny, a zajímají mě všechna témata: veteráni z 2. světové války, účastníci domácího odboje, zkoumám téma holokaustu, objíždím volyňské Čechy, reemigranty, Němce, naslouchám bývalým politickým vězňům z doby komunismu, církevním osobnostem, disidentům.

Jsem jeden z mnoha „sběračů“ občanskému sdružení POST BELLUM (z lat. 'po válce'), kteří „sbírají“ vzpomínky. Natáčíme s pamětníky rozhovory a záznamy ukládáme na internetový portál Paměť národa. Z této sbírky, které říkáme Příběhy 20. století, vzniká stejnojmenný rozhlasový cyklus dokumentů.

V době od června 2011 do června 2016 jsem objel více než čtyřicet svých blízkých i vzdálených sousedů z Jesenicka, Javornicka, Vidnavska a Šumperska a sepisoval jejich mnohahodinové záznamy vzpomínek, fotil, skenoval jejich soukromá fotoalba.

Často se mě lidé ptají, jací tedy jsme? Jací jsou lidé - obyvatelé našeho kraje? Odpovím jednoduše: veselí, smutní, naštvaní i šťastní, podráždění, přátelští. Nevím, jestli jsme jiní než ostatní. Rozhodně jsme bohatí! Na příběhy. Žijí mezi námi lidé, kteří své životy umějí vyprávět, mají za sebou osudy strhující, dobrodružné, poučné, dojemné, ty které ve vás vyvolají úzkost, touhu po odplatě (ta nám ovšem samozřejmě nepřislouží), veselí se šťastným koncem, bohužel ne vždy, tak jaký prostě život je.

I když jsem historik, nesnažím se v této knížce dojít k nějakým vědeckým závěrům. Šlo mi prostě o to, zaznamenat příběhy pamětníků. Nic víc, nic méně. Snažil jsem se co nejvíce o autentičnost výpovědí. Pamatujte tedy, že ve faktografických detailech mohou být vypravěči nepřesní, jde však o něco mnohem podstatnějšího – o osobní příběh, který nám tito lidé darovali. To důležité, osobní a intimní se prostě mnohdy ověřit nedá.

Příběhy, které si přečtete, jsou kruté, o smrti, strachu, bolesti, ale také o odvaze, vzdoru a statečnosti za totalitních režimů: nacismu a komunismu. Kdo z mé generace si umí něco podobného vůbec představit? Známe to jen z knížek a filmů. Pak se nedivte našemu překvapení: „Ono se to skutečně stalo!?“

O všech událostech, se kterými se v knize setkáte, ať už je to období 2. světové války, komunismu, sovětské okupace..., si můžete přečíst tudy jiných publikací. A přesto ani jedna z nich nenabídne nic z toho, co přináší tato. Jde o jedinečné lidské osudy, je to kniha o zapomenutých hrdinech, o lidech, kteří se báli, nacházeli a ztráceli sílu, obětovali se za to, co si dnes tolik užíváme: svobodu, a se kterými jsem mluvil právě já.

Chytrí lidé tvrdí, že dějiny se opakují, když zapomeneme. A přitom žádný lidský příběh se žádnému ani nepodobá. Každý z nás je jedinečný. To je krása Paměti národa. Opakují se jen dějinné kulisy a to navíc tak, že si nejsem jistý, zda to vůbec dokážeme postřehnout. To bývá osudné.

Lidská paměť je zvláštní, to dobré zůstává, na zlé se zapomíná. Jsou ale věci, které z hlavy nikdy nedostanete, třeba válka, násilí, smrt blízkých, láska. Jistě je správné se zeptat: No a co? Co je nám po tom? Co mají tito lidé s námi společného, kromě toho, že žijí nebo donedávna žili mezi námi? Vlastně nic. Naše životy si žijeme a o svých sousedech nemusíme vědět zhola nic. Navíc vzpomínky se časem stávají legendami a historkami, kterým můžeme a nemusíme věřit. Děláme hroznou chybu, že se nezajímáme, koho to vlastně denně potkáváme, na ulici, v obchodě, v práci... Naši předkové to dobře věděli. Místo televize si vyprávěli, setkávali se, vzpomínali. To, co je podstatné, jsou totiž zkušenosti, které si právě vyprávěním předáváme. Mě tito vypravěči velmi rychle přesvědčili o jednom: o svobodu se snadno přijde, získat ji zpět strašně bolí. Jsem vděčný, že žiji v této době, a skrze tyto příběhy si své svobody vážím. Nadevše. Jsem vděčný těm, kteří mi ji vybojovali. Těm je tato kniha věnována.

Několik příběhů v knize jsem také věnoval pamětníkům ze zaniklých obcí. V Rychlebských horách a jejich okolí se nachází několik zaniklých obcí a osad, které několik let po odsunu Němců na přelomu 50. a 60. let 20. století srovnalo se zemí ženíjní vojsko Československé lidové armády. Jedná se o Jedlovec (Tannzapfen), Růženec (Rosenkranz), Kohout (Hahnberg), Pavlítku (Paulinaburg), Gotartovice (Gotthardsdorf), Zastávku (Stillstand), Hřibovou (Pilzberg), Hraničky (Gränzdorf), Novou Věsku (Neudörfel), Hraničnou (Grenzgrund), Kamenné (Steingrund) a Annín (Annaberg). V některých z nich lze jen velmi obtížně nalézt stopy bývalých obydlí. Některé působí depresivním dojmem, v jiných zůstaly rozlehlé horské louky a občas i některý z domů. Z těchto luk jsou často krásné rozhledy do okolní krajiny. Domy sice již dnes nestojí, ale osadu tvořili především lidé, kteří zde prožívali své osudy.

Na závěr chci hlavně poděkovat všem těmto jednačtyřiceti lidem, kteří mi dali důvěru a svůj příběh mi vyprávěli, jakkoliv to pro ně nebylo jednoduché. Někteří z nich již nežijí. Možná jsem byl tedy poslední, kdo s nimi o jejich životě mluvil. Děkuji vám moc za chvíle s vámi.

Vít Lucuk

Marie Andělová

Dali mi rodinu, dali mi lásku. Co bych chtěla víc.

V osmnácti letech se Marie Andělová, tehdy Vondráčková, dozvěděla, že její milovaní rodiče nejsou ani jejími pokrevnými příbuznými a že má židovský původ. Byl jí pouze jeden rok, když jí nacisté zatkli a později zabili rodiče. Život jí pak zachránili manželé Václav a Anastázie Vondráčkovi, kteří ji přijali za svou a nedělali rozdíl mezi svými dvěma vlastními dětmi a Marií.

Své rodiče si nepamatuje

Už místo a datum narození Marie Andělové, rozené Sutowské, jsou velkým otazníkem. Její rodný list se ztratil, a tak datum narození je určeno zpětně na 4. listopadu 1941, kdy svátek slaví Karel, což je jméno jejího vlastního otce. Marie se narodila buď v hlavním městě Polska Varšavě nebo v Novostavcích na Ukrajině jako jediné dítě Karlovi a Amélii Sutowským. Matka měla údajně židovský původ a její rodina ve Varšavě vlastnila textilní obchod a několik domů. Pamětnice ale bohužel nezná ani příjmení matky za svobodna. Není si jistá ani otcovým původem, měl ale nejspíš polské předky a ve Varšavě prý pracoval jako obchodní příručí.

V září roku 1939 nacistické Německo obsadilo Polsko a ještě téhož roku v zemi začala vznikat první ghetta, kam nahnali obyvatele židovského původu, a o dva roky později zahájily činnost první vyhlazovací tábory. Rodiče pamětnice se proto rozhodli utéct na východ, a to buď ještě před narozením Marie, nebo krátce po jejím příchodu na svět. Azyl našli u rodiny Vondráčkovy, v pět set kilometrů vzdálené obci Novostavce na Volyni na Ukrajině. V oblasti, jež předtím patřila k Polsku a kterou po smlouvě o neútočení (pakt Ribbentrop-Molotov) mezi Sovětským svazem a Německem zabral v září roku 1939 Sovětský svaz. Novostavce patřily mezi mnohé obce na Volyni, jež byly obydleny Čechy, kteří tam přicházeli od druhé poloviny 19. století. Řadili se mezi ně i Vondráčkovi.

Jenže v červnu 1941 zaútočilo nacistické Německo i na Sovětský svaz. Mariin otec jezdil z Novostavců do blízkého města Rovno prodávat po domech kožené oblečení. Někdy na konci roku 1942 ho ale v Rovně zatkli. Jeho manželka se rozhodla, že

Marie Andělová v roce 2015

Marie Andělová

Marie Andělová v dětství

Marie Andělová

Nevlastní otec Václav Vondráček v čs. armádním sboru

Vpravo nevlastní maminka Anastázie Vondráčková

Nevlastní sestra Emilie s manželem

ho půjde zachránit, a poprosila manžele Vondráčkovy, že pokud se nevrátí, aby se postarali o její dceru. *„Měli hodně zlata a šperků, s kterými utíkali, aby měli z čeho žít, tak to všechno vzala a chtěla ho vykoupit. Bohužel tam zůstala taky,“* vypráví Marie Andělová. Rodiče prý zemřeli během pochodu smrti z koncentračních táborů.

Stateční Anastázie a Václav Vondráčkovi

Anastázie a Václav Vondráčkovi měli tehdy dvě vlastní děti – třináctiletého Miroslava a jedenáctiletou Emílii. Záchranou Marie velmi riskovali, protože v případě prozrazení by je nejspíš čekala smrt. I podle vzpomínek dalších pamětníků z Novostavců uložených na Paměti národa přitom lidé v obci o přítomnosti Marie dobře věděli, ale za celou dobu ji nikdo neprozradil. Marie tak první léta života prožila v Novostavcích v péči své nové rodiny. *„To byli slušní a inteligentní lidé. Od nich se nedalo čekat, že by se zachovali špatně,“* dodává pamětnice.

Počátkem roku 1944 osvobodila Volyň sovětská armáda. Čeští muži pak houfně vstupovali do 1. čs. armádním sboru, bojujícího po boku sovětské armády. V březnu roku 1944 se v Rovně nechal zapsat také osmatřicetiletý Václav Vondráček. Za ním tam pak přijela jeho žena se synem Miroslavem. Jenže město tehdy začali bombardovat Němci a patnáctiletého Miroslava zasáhla střepina granátu. *„Měl mě prej moc rád. Stalo se tam neštěstí. Dostal střepinou do hlavy a zemřel. Takže oni přišli o syna. Zůstala jim jen dcera, no a potom já.“*

Václava Vondráčka zařadili po základním výcviku do sborového hudebního souboru, v jehož složkách pak sloužil až do konce války. Jeho žena tak zůstala na Volyni sama s dcerou Emílií a tříletou Marií. Ani po příchodu sovětské armády nebezpečí zdaleka nepominulo. Obyvatelé Novostavců žili ve strachu před řáděním banderovců. Šlo o členy Ukrajinské povstalecké armády (UPA), kterým se zkráceně říkalo banderovci podle jejich velitele Stepana Bandery. Ti bojovali jak proti Rudé armádě, tak proti Němcům. Často ale jen terorizovali místní obyvatele. Hlavně ty, co neměli ukrajinskou národnost. Novostavce obklopené ukrajinskými obcemi tito ozbrojení muži velmi často navštěvovali. V obci banderovci zavraždili několik lidí. Mezi nimi i manželku místního starosty Karla Kašpara. Jednou z nejvíce postižených skupin se stávali opět Židé. O existenci malé Marie prý banderovci věděli a v obci ji několikrát hledali, ale nikdo nic neprozradil. Anastázie Vondráčková raději s Marií i Emílií přečkávala celé noci v úkrytu. *„Měli jsme do čtverce dřevo. Maminka říkala, že tam dala peřiny a v tom dřevě jsme spaly.“*

Vraždění v obci pokračovalo i nadále, a proto Anastázie Vondráčková vzala obě děti a odešla s nimi do Zdolbunova, kde se ubytovaly v domě místního lékaře. *„Maminka říkala, že tam vzali malé dítě, chytli ho za nohy a praštili s ním o plot. No určitě mi zachránila život. To je jistý,“* vypráví pamětnice, která má první vlastní vzpomínky právě až ze Zdolbunova.

O svém původu se dověděla až v osmnácti letech

Někdy v listopadu roku 1945 z nebezpečné Volyně do Československa tajně odjela třináctiletá Emílie. Cestovala vlakem vezoucím raněné československé vojáky. Její otec v té době již bydlel na hospodářství po německé rodině Lasermannů ve Vikýřovicích na Šumpersku. Marie a Anastázie Vondráčková tam za nimi dorazily až v roce 1947 během oficiální reemigrace volyňských Čechů. A právě tehdy během vyřizování dokumentů Marie získala své datum narození. „*Tatínku“ jsem řekla, až když mi bylo pět let, až jsme přijeli do Vikýřovic na nádraží. To si pamatuju, že tatínek přijel na kole a měl na sobě vojenskou uniformu,*“ vzpomíná na příjezd do Vikýřovic pamětnice.

Rodina pak žila na statku ve Vikýřovicích, k němuž patřilo 15 hektarů zemědělské půdy. Soukromě hospodařili, ale v únoru 1948 převzala moc ve státě komunistická strana. Pod jejím vedením následně probíhala kolektivizace venkova a v obcích se postupně zakládala jednotná zemědělská družstva (JZD). Ve Vikýřovicích ho založili v roce 1955. Vondráčkoví sice vstoupit nechtěli, ale po zkušenostech se zakládáním kolchozů v Sovětském svazu věděli, že jim nic jiného nezbyvá. „*To bylo podruhé, kdy tatínek slzel. Když mu sebrali koně. Ale věděl, že není zbytí, že není jiná cesta.*“ Anastázie i Václav Vondráčkoví pak pracovali v družstvu.

Marie prošla základní školou v Petrově nad Desnou a pak absolvovala Jedenáctiletou střední školu v Šumperku. O svém pravém původu se dověděla až v osmnácti letech. Do té doby jí ani rodiče, ani sestra nic neřekli. „*Když mně bylo osmnáct nebo možná ještě víc, zlobila jsem a maminka mi jednou řekla, že slíbila mojí mamince, že se o mě bude dobře starat a vychová ze mě slušného člověka, a já tak zlobím. Do té doby mně to někdo říkal, ale já jsem tomu nevěřila, protože jsem měla milující rodiče a neměla jsem vůbec žádný důvod si myslet, že nejsou moji nebo já nejsem jejich,*“ vzpomíná Marie Andělová, pro kterou to nebylo jednoduché zjištění. „*To víte, že to se mnou trochu zamávalo. Začala jsem potom blbnout se svým prvním mužem. Ne že bych utekla z domu, ale uchýlila jsem se jinam. Že bych se jim nějak odcizila, to také ne, ale tak trošku to se mnou samozřejmě zamávalo.*“

Marii první manželství, v němž se jí narodili dva synové, dlouho nevydrželo. Později se znovu provdala za Rostislava Anděla a měla s ním další dva syny. Zpočátku tak ani neměla čas hledat své pokrevní příbuzné a později své bádání raději vzdala. „*Mojí mamince to nebylo moc po chuti, že tak zjišťuji svoje kořeny. Ne že by mi nadávala, ale prostě jsem vycítila, že se jí to nelíbí, že je to zbytečné, a tak jsem s tím skončila. Nakonec, dali mi rodinu, dali mi lásku. Co jsem chtěla víc.*“

Synovi Petrovi se o několik let později podařilo vypátrat bratra vlastního otce pamětnice a někdy kolem roku 2000 ho spolu jeli navštívit do Polska. Měl ale Parkinsonovu chorobu, a tak již další návštěvy nepodnikli. Marie pak ještě několikrát telefonicky mluvila s jeho manželkou, ale dnes již nejsou ve styku.

Marie Andělová stále žije ve Vikýřovicích a toto je její poselství pro budoucí generace: „*Tolerance a slušnost, to je potřeba. Lidé by si měli vážit starších lidí, od kterých se můžou něco dobrého dozvědět. Na jednu stranu jsem ráda, že jsem stará. Těžko by se mně teď žilo. Lidé na sebe nejsou vůbec hodní.*“

Ingeborg Bahrová

Tatínek říkal, že chce umřít doma

Ingeborg Bahrová, rodným příjmením Menzelová, se narodila v roce 1933 v osadě Kamenné (německy Steingrund) v Rychlebských horách. Stejně jako naprostá většina obyvatel obce a okolí byli i její rodiče německé národnosti. Za války musel její bratr Helmut v patnácti letech narukovat do wehrmachtu a domů se už nikdy nevrátil. Po válce totiž nevěděl, kde se rodina nacházela, a zůstal v sovětské zóně Německa, odkud pak již do Československa nemohl. Do odsunu Němců v roce 1946 sice zařadili prarodiče pamětnice, její rodinu ale určili na práci v lese, a tak v Československu zůstala. Roku 1947 poslaly československé úřady v rámci přesídlení zbylých Němců celou rodinu do vnitrozemí na zemědělské práce na Jindřichohradecko, kde zůstali několik let. Na Jesenicko se mohli vrátit až roku 1955 poté, co jim bylo uděleno československé občanství. Jejich rodnou osadu Kamenné zbouralo v roce 1961 ženijní vojsko a dnes tuto malebnou ves připomínají jen valy kamenů, ovocné stromy, staré lípy a velký dřevěný kříž.

S výhledem do kraje

Ingeborg Bahrová neví, kdy přišli její předci do horské osady Kamenné. Říká, že tam žili již od nepaměti, a tak je možné, že patřili k prvním obyvatelům osady, k jejímž založení došlo na sklonku 17. století. Kamenné stálo v samém srdci Rychlebských hor pod horou Chlum hodně vzdálené od ostatních obcí a jeho průměrná nadmořská výška činila šest set metrů. Lidé v obci žili skromně a jejich malá políčka s malou výnosností sotva stačila na uživení rodin. Většina mužů si proto přivydělávala práci v lese. Vysoká nadmořská výška ale měla i své výhody a z Kamenné byl nádherný výhled na slezskou rovinu.

Stejně jako většina místních obyvatel, kterých v době narození Ingeborg žilo v obci necelých dvě stě, i její rodina se živila svými nevelkými šestihektarovými polnostmi a otec si ještě přivydělával práci v lese. Sedmičlenná rodina bydlela v malém dřevěném domku a Ingeborg vzpomíná, že do práce se museli zapojit všichni. I ona prý často po škole musela na pole, kde jako malé dítě sbírala kamení, jehož bylo přesně podle názvu osady všude plno.

Ingeborg Bahrová v roce 2013

Ingeborg Bahrová v mládí

*Prarodiče Franz a Amálie Schubertovi
u svého domu v Kamenné*

*Manžel Emil Bahr, který tragicky
zahynul*

Zaniklá osada Kamenné (Steingrund), kde se narodila Inge Bahrová

Křížek připomínající zaniklou osadu Kamenné

Ingeborg chodila do místní dvoutrídí školy, a protože k domu neměli připojenou elektrinu, domácí úkoly často psala pod světlem plápolajícího plamínku petrolejové lampy. „*Nebyla tam sice elektrina, ale bylo tam krásně,*“ dodává Ingeborg Bahrová. V obci se ale našel čas i na zábavu. V zimních měsících děti sáňkovaly nebo lyžovaly na okolních svazích a otec pamětnice Josef Menzel jako muzikant často hrával v místním hostinci u Schubertů.

V patnácti letech do wehrmachtu

Velkou část dětství prožila Ingeborg v období druhé světové války. I když válka do této horské obce přímo nezasáhla, její dozvuky měly následky i v ní. Mnoho místních mužů narukovalo do wehrmachtu a někteří se již nikdy nevrátili. Když už mělo nacistické Německo válku prakticky prohranou, kvůli nedostatku mužů do ní byli posíláni čím dál tím mladší chlapci. Mezi nimi i tehdy patnáctiletý bratr pamětnice Helmut, jenž se domů už nikdy nevrátil. „*Skončila vojna a důstojníci utíkali. On skočil důstojníkům na auto a svezl se s nimi. Potom se někde odpoutal a jel vlakem dál. Chtěl domů, ale nevěděl nic o nás a my o něm. Potom přišel do Východního Německa do Bautzenu. Tam byl taky jeho kamarád a ten mu říkal: ‚Helmute, nechod domů, protože na hranicích tě zabijou.‘ Tak tam zůstal a oženil se a je to čtyři roky, co umřel,*“ vzpomíná jeho sestra Ingeborg Bahrová.

Němci odsunuti, osada zničena

Ani příchod sovětských vojsk v květnu 1945 nijak drasticky nezasáhl do života místních obyvatel. Všechny mladé dívky se sice ze strachu před sovětskými vojáky ukryly v žitě, ale vojáci prý obcí jen projeli. Hned po válce došlo k uzavření německé školy, a tak Ingeborg školní docházku ukončila v šesté třídě.

V Kamenné žili prý jen dva Češi – hajný Jílek a Hůjek z Opavy, který se oženil s místní Němkou. Na jaře roku 1946 tak prakticky všechny místní obyvatele zařadili do odsunu Němců a převezli do sběrného tábora Muna Mikulovice. S nimi tam odvezli i celou rodinu Ingeborg Bahrové. Ingeborg měla tehdy dvanáct let a nevzpomíná si, že by ve sběrném táboře docházelo k nějakým násilnostem. „*Akorát maminka říkala, že vzala nějaký peřiny a ty rozstříhali a hledali zlato,*“ dodává. V Muně zůstali několik týdnů. Většinu Němců potom transportovali do některé z okupačních zón v Německu. Mezi nimi i prarodiče Ingeborg Bahrové. Český hajný z Kamenné Jílek si prý ve sběrném táboře vyžádal dvanáct rodin na práci v lese. Mezi nimi i rodinu pamětnice. Ingeborg Bahrová dnes považuje za velkou chybu, že tenkrát raději neodmítli a neodjeli do Německa.

Mezitím ale na opuštěnou osadu Kamenné pořádali nájezdy takzvaní zlatokopové, kteří vydrancovali domy a odvezli si, co se jim hodilo. Když se pak rodina vrátila,

našli dům vykradený. „Všechno bylo rozšlapané. Tatínek měl tolik hudebních nástrojů a všechno bylo rozbitý. Byl to jeho koníček.“ V Kamenné pak zůstali jeden rok, na který již Ingeborg nevzpomíná dobře, protože všichni museli tvrdě pracovat, aby splnili normy v lese nebo dodávky v zemědělství. „Bylo mi dvanáct let a žádná škola. Nic. Musela jsem vozit hnůj.“ Po roce přišli slovenští reemigranti z Podkarpatské Rusi a místní zbylí Němci se prý museli vystěhovat do okolních obcí. Rodina Ingeborg Bahrové pak žila v blízkých Skorošicích, než je v roce 1947 v rámci přesídlení zbylých Němců do vnitrozemí poslali na zemědělské práce na Jihlavsko.

Již v roce 1947 asi třetinu domů v Kamenné zbourali. Slovenští reemigranti z obce odešli v průběhu padesátých let. Ingeborg Bahrová, jež před zbouráním obec ještě několikrát navštívila, vypráví, že posledními obyvatelkami Kamenné zůstaly matka a dcera, Paula a Hilda Feikeovy. „Baráky byly prázdný. Nikdo tam nebydlel. Paula nechtěla ani za nic odejít, a tak tam zůstala sama s dcerou. (...) Potom Paula umřela a předtím prý říkala, ať ji pohřbí v lese.“ Po matčině smrti se prý dcera odstěhovala do obce Kobylá.

Domy s často vyřezanými krovy se již nacházely v katastrofálním stavu, a tak v roce 1961 ženijní vojsko československé armády zbouralo všechny zbylé budovy. S nimi navždy zmizel i rodný dům Ingeborg Bahrové, bývalá škola, hostinec, hasičská zbrojnice i kaple sv. Josefa. Dnes tuto malebnou obec připomínají jen valy kamenů, ovocné stromy, staré lípy a velký dřevěný kříž.

Ve vyhnanství

Rodina Ingeborg Bahrové nakonec v roce 1947 skončila v obci Mutná v jindřichohradeckém okrese. Paradoxně, i když jejich vystěhování proběhlo v rámci přesídlení Němců do vnitrozemí, ležela Mutná nedaleko hranic s Rakouskem a před válkou v ní v naprosté většině žilo německé obyvatelstvo. „Vagonem nás odvezli do Mutné. Ostatní Němci zůstali v Jihlavě a nás potom odvezli až tam. Mně bylo třináct, a musela jít sloužit. Kdesi mě odvezli. Nerozuměla jsem ani slovo česky. Já jsem brečela. No tak děcko. Byla jsem tam tak týden a utekla jsem zpátky do Mutné. Maminka říkala: ‚Nemůžeš být tady. My sami nemáme co jíst. Musíš jít zase někam sloužit.‘ Tak jsem musela jít zpátky sloužit do Mutné. Tam jsem byla rok u Kolmanů,“ vzpomíná na začátky v Mutné Ingeborg Bahrová, která dodává, že tam dostali k užívání jen jednu místnost, pro jejich šestičlennou rodinu.

Rodina bydlela na hospodářství Otakara Kusla. Otakar Kusl pocházel ze starého rodu sedláků a mlynářů a zbytkový statek v Mutné s výměrou 70 hektarů zakoupil v roce 1932. Kuslovi pak byli až do odsunu Němců skoro jedinými Čechy v obci, a tak celá jejich rodina ovládala výborně němčinu a s rodinou Ingeborg Bahrové se bez problémů domluvila. Kuslovým ale nakonec, po převzetí moci komunistickým režimem, v rámci kolektivizace venkova hospodářství zkonfiskovali. Otakara Kusla, jenž odmítal vstoupit do JZD, totiž v roce 1952 ve vykonstruovaném procesu za

sabotáž odsoudili k šesti letům vězení a propadnutí veškerého majetku. Právě někdy v této době rodinu Ingeborg Bahrové přemístili na státní statek v Novém Hobzí.

Roku 1953 československé úřady členům rodiny přidělily československé občanství. Od té doby začal otec přemýšlet o návratu na Jesenicko. „*Tatínek říkal, že chce umřít doma,*“ vzpomíná paní Ingeborg a dodává, že jí se odcházet nechtělo. „*Nám dětem se nechtělo, ale rodiče chtěli. Já jsem tam taky chtěla zůstat, protože jsem tam měla dobrou práci a byli tam dobrý lidi. Tatínek říkal, že Gerta tam může zůstat, ale já musím s nima, protože oni neumí česky a já musím tlumočit. Tak jsem musela jet.*“ Kromě sestry pamětnice Gerty, která se v Novém Hobzí provdala za Čecha, se rodina vrátila na Jesenicko a nastěhovala se do malé obce Nýznerova, kde v té době žilo již několik německých rodin.

Zemřel jí manžel i obě děti

Po návratu pracovala Ingeborg v tkalcovně v jesenickém Moravolenu. Stále přemýšlela o odchodu do Německa, ale rodiče chtěli zůstat a ona je nemínila opustit. V roce 1962 se paní Ingeborg provdala za Němce Emila Bahra z Vápenné (německy Setzdorf), jehož rodinu také nezařadili do odsunu. Oba se pak nastěhovali do manželova rodného domu ve Vápenné. Zanedlouho se manželům narodila dvojčata, z nichž jedno zemřelo hned po porodu. Krátce nato zemřel při dopravní nehodě i manžel. „*Manžela jsem měla jen rok a za rok se zabil. Jel na motorce a spadl do příkopu a zemřel. Zůstalo mně půlroční dítě.*“ Ingeborg se po smrti manžela i se synem Emilem přestěhovala na místní faru, kde jí v těchto velmi těžkých chvílích pomohl místní farář Viktor Boczek. „*Bydlela jsem na faře a musela jsem vydělávat. Farář a jeho hospodyně mně hodně pomohli. Syn mu potom říkal tatínku. Oni mu všechno koupili. Hodně mně pomohli. Pak odešli.*“ V té době již Ingeborg pracovala jako pomocná síla v lese a tuto těžkou práci pak vykonávala až do penze.

Syn Emil měl prý velké hudební nadání a v kostele pravidelně hrával na varhany, a tak si chtěl podat přihlášku na konzervatoř. Jezdil proto do přípravné školy. „*Profesorka přijela i sem a ta vždycky říkala: ‚On má takový talent, že se to najde jednou za sto roků.‘*“ Syn Emil ale nakonec nedokončil ani přípravnou školu na konzervatoř, protože jiný profesor mu velmi výrazně oznámil, že jako věřící katolík a ještě k tomu Němec ve škole nemá co pohledávat. „*To bylo za komunistů. Tam mu říkali: ‚Tys sem nemusel chodit. Ty jsi Němec a bydlíš na faře. Ty nemáš nárok. Mohl jsi zůstat doma.‘ A on měl samé jedničky,*“ vzpomíná Ingeborg Bahrová, pro jejíhož syna se tento okamžik stal zlomovým. „*Strašně chtěl jít na konzervatoř. Byl to jeho sen. Jenom hudba. Nevzali ho a potom začal lumpačit.*“ Jediný syn Ingeborg Bahrové nakonec zemřel v osmnácti letech. „*On kolikrát spadl. On byl taky dáreček. Spadl z kola a udělal si něco v kloubu a chytl tam rakovinu,*“ vypráví tato statečná žena, která za svůj život zažila mnoho osobních tragédií.

Helmut Bartsch

Pod vrcholky Rychlebských hor

Helmut Bartsch se narodil v roce 1933 v Nových Vilémovicích (německy Neu Wilmsdorf), které se nachází na Javornicku. Stejně jako drtivá většina obyvatel obce i okolního kraje byli jeho rodiče německé národnosti. V jeho rodné obci 21. září 1938 přepadli zdejší henleinovci finanční (pohraniční) stráž a při přestřelce zahynul místní financ Stanislav Majzlík. Za války musel otec Josef narukovat do wehrmachtu. Ve Francii byl těžce raněn a poslední měsíce války se léčil doma. Ještě v roce 1945 ho uvěznil. Po propuštění otce poslali do Německa, zatímco jeho rodinu nezařadili do odsunu a zůstala v Československu. Na konci čtyřicátých let minulého století Nové Vilémovice osídlili řečtí uprchlíci a zbývající Němci museli z obce odejít. Po odchodu Řeků došlo ke zbourání většiny domů v obci a její dolní část zcela zpustla.

Helmut Bartsch se narodil ve mlýně v dolní části Nových Vilémovic, který měl v pronájmu jeho dědeček Josef Weisser. V jeho dvou letech se rodina přestěhovala do babiččina hospodářství v horní části obce. Nové Vilémovice leží uprostřed Rychlebských hor v údolí Lánského potoka a jejich průměrná nadmořská výška je přes šest set metrů. Místní obyvatelé tam neměli jednoduchý život a museli se hodně snažit, aby uživili své rodiny. Helmut Bartsch vzpomíná, že již od útlého věku měl své povinnosti na hospodářství.

Přepadení finanční stráže

Nové Vilémovice tehdy ležely hned u hranic s nacistickým Německem. Kousek od domu rodiny Helmuta Bartsche stála finanční stanice, jejíž členové byli prý jedinými Čechy v obci. V roce 1938 panovala velmi napjatá atmosféra mezi nacistickým Německem a Československem. Napětí nejvíce eskalovalo v pohraničních oblastech Československa, kde žili převážně Němci. Hitlerův nenávistný projev z 12. září 1938 se stal signálem k puči henleinovců. Po jeho potlačení a zákazu SdP se jeho účastníci přemístili do sousedního Německa, kde vznikla teroristická organizace Freikorps (SFK). Členové této organizace ve dnech 19. až 22. září 1938 napadli několik finančních oddělení na Javornicku. Dne 21. září henleinovci z Nových Vi-

Helmut Bartsch v roce 2013

Kostel Nanebevzetí Pany Marie v Nových Vilémovicích před válkou

Nové Vilémovice (německy Neu Wilmsdorf)

Místo v Nových Vilémovicích, kde zastřelili člena finanční stráže Stanislava Majzlíka

Místo kde stával kostel Nanebevzetí Panny Marie v Nových Vilémovicích

Nové Vilémovice

lémovic přepadli oddělení finanční stráže i v pamětníkově rodné obci. Nejprve se velké přesile vzdalo šest přítomných financů. Tato informace se hned rozšířila po obci a přilákala početný dav zvědavců. V té době se do stanice vraceli finančníci Gebauer a Majzlík, kteří netušili, co se v Nových Vilémovicích stalo. Když Gebauer s Majzlíkem narazili na ozbrojené henleinovce, odmítli se vzdát a došlo k přestřelce, při níž byl smrtelně raněn Stanislav Majzlík. Helmut Bartsch měl tehdy sice pouhých pět let, ale několikrát se později o přestřelce bavil s Leonardem Haukem, jedním z přihlížejících zvědavců. *„Měli tam několik pušek a stáli tam (henleinovci, pozn. autora). Ti dva financí byli ozbrojení a měli ruční granáty. A jak byli u mostu, tak je zastavili a řekli, ať se vzdají. Oba skočili do potoka pod most a netrvalo dlouho a jeden z nich hodil ruční granát na druhou stranu. Hned tam bylo střepinami asi sedm raněných. Kousek dál bylo hospodářství, tak tam je zavedli a ošetřili. Nebylo to vážný, ale krváceli. Jak tam hodili granát, tak oni tím směrem stříleli. Ale už byla tma. Stříleli tím směrem a byl klid. A ráno tam Majzlík ležel mrtvý. Měl průstřel do hlavy, asi jak nakukoval. A ten druhý utekl potokem.“* Po válce prý několik mužů z Nových Vilémovic za tento konflikt lidový soud v Opavě odsoudil na několik let vězení.

Za války

Nedlouho po tomto incidentu zástupci čtyř velmocí podepsali mnichovskou dohodu a pohraniční oblasti se staly součástí německé říše. V září 1939 vypukla přepadením Polska nacistickým Německem druhá světová válka. I když fronta přímo nezasáhla Nové Vilémovice, místní muži museli narukovat do wehrmachtu. Mezi nimi i pamětníkův otec Josef Bartsch. Později byl ve Francii těžce raněn a několik měsíců strávil v lazaretu, než ho poslali zpět domů. *„Hlavu měl rozbitou. Doma nemohl nic dělat. Pořád byl unavený,“* vzpomíná jeho syn Helmut, jenž se tak společně s matkou a babičkou musel starat o hospodářství.

Jedno z polí, které rodina vlastnila, se nacházelo u Račího údolí. Za války tam stál zajatecký tábor pro anglické vojáky. Helmut Bartsch se tak s nimi často dostával do styku. *„Vedle našeho pole byla velká louka a Angličani tam hlavně v neděli hráli fotbal. My jsme tam chodili, a za války nebyl k dostání balon ani čokoláda, a oni měli všechno. Dostali od Červeného kříže konzervy, čokoládu, všechno. My jsme došli a oni měli dva balony a jeden nám vždycky půjčili a my jsme vedle hráli. Dozorci někdy byli, někdy nebyli. Oni nikam neutíkali. Proč by utíkali. Dělalí v lese pár hodin, měli svého kuchaře. Řekli jsme, ať nám ten balon nechají, a ten jeden říká: ‚No jo, ale my máme chuť na vajíčka.‘ Řekl jsem mu, že to nebude problém,“* vypráví pamětník, který pak společně s kamarády ve svých domovech tajně ukořistili několik vajíček. *„Když jsme měli dost, tak jsme šli. Ale oni na té louce nebyli. Tak jsme šli dolů k táboru. Přijedeme k táboru, tam bylo takový nádvoří a tam s tím balonem driblovali. Nechtěli o nás slyšet a já jsem jim ještě podával dvě vajíčka přes plot.“* Nakonec si kluků všiml velitel tábora, který jim vajíčka okamžitě sebral, že chtějí zásobovat nepřítel.

Na konci ledna 1945 se sovětská vojska pohybovala již v blízkém Otmuchově. Helmut Bartsch vzpomíná, že malá německá posádka se v té době ubytovala v Nových Vilémovicích. Přes blízkost sovětského vojska tam s kamarády zapálil listí, což německého velitele rozlítilo. „*V únoru byl pryč sníh, a tak jsme pálili listí. Byli jsme kluci a dávali jsme do ohně smrkový haluze. Oheň mohl být vidět a tam se válčilo. Ten večer tam byla vojenská služba, která chodila dolů a všechno pozorovala. A jak viděla oheň, tak velitel dal okamžitě povel na něj střílet. My jsme tam byli tři nebo čtyři kluci. Ti, co měli tu službu, nás znali, tak honem přiběhli a matka přišla s řemenem a tam nás vyplatila.*“

Sovětské vojska se nejprve kraji vyhnula, protože pokračovala dál na Berlín. Až koncem března pak bombardovala nedaleký Javorník. „*Někdy létalo až šedesát letadel,*“ vzpomíná na nevídanou podívanou Helmut Bartsch. V té době již němečtí vojáci Nové Vilémovice opustili a sověti 9. května 1945 obcí prý pouze projeli.

Jen málo zbylo z rodné obce

Krátce po konci války přišel správní komisař z Uhelné spolu s jedním vojákem zatknout otce. Helmut Bartsch dodnes nechápe důvody jeho zatčení. „*Přišli v noci. Spal jsem s rodiči v ložnici. Tátovi se po zranění těžce vstávalo. Tak hned od toho vojáka dostal po tlamě. Moje matka se trochu ohradila: ‚Co se tady děje? Vždyť nic neprovedl.‘ A ten komisař už uměl německy: ‚Sitzen sich! Nebo vás zastřelím.‘ Tak ho odvedli a my se sestrami a matkou jsme se schovali v křoví v lese. Kdo ví, jestli nepřijdou i pro nás. Začalo pršet, tak jsem šel domů na průzkum, a už pro nás nikdo nepřišel.*“

Otce nejprve poslali do internačního tábora v nedalekém Javorníku. „*Byl tam přes sedmdesát dní v bunkru a hlídači, když přišli ožralí, tak je tam zničehonic mlátili,*“ vypráví Helmut Bartsch. Z Javorníku pak otce převezli do tábora v Nýznerově a potom do Jakubčovic, kde pracoval v kamenolomu. Po propuštění nesměl domů, ale transportovali ho do Německa. Údajně v tom měl prsty komisař z Uhelné. „*Komisaři se říkalo Weiberheger – ženský hajný. Zavolal matku na obec do kanceláře a furt po ní něco chtěl. Ona odmítla a on řekl, že se otec domů nevrátí.*“

Zbývající členy rodiny nezařadili v roce 1946 do odsunu, a když otec v padesátých letech v Německu zemřel, chtěl pamětník s matkou alespoň navštívit jeho pohřeb. Na úřadech jim ale nechtěli dát svolení na cestu do západního Německa, a když tak nakonec přece jen učinili, bylo již pozdě. „*Tenkrát jsme mohli jet, jenomže otec už byl pohřbený,*“ dodává Helmut Bartsch.

Po odsunu zůstalo v Nových Vilémovicích jen pár Němců. Mezi nimi i pamětníkovi prarodiče, které ale poslali na práci na Jihlavsko. „*Babičce bylo asi přes sedmdesát let a naložili je do auta a zavezli do Jihlavy k nějakýmu sedlákovi, kde byl*

hrozný nepořádek. Tam oba zemřeli a my vůbec nevíme jak.“ Po příchodu řeckých uprchlíků museli i ostatní němečtí obyvatelé obec opustit. V letech 1944 až 1949 totiž proběhla v Řecku občanská válka. Proti sobě v ní bojovala vojska pravicové monarchistické vlády s Demokratickou armádou Řecka, vedenou komunistickou stranou Řecka. Po porážce demokratické armády přijaly evropské země s komunistickými vládami její uprchlíky i s rodinami. Část z nich skončila v Československu. Jednou z obcí, jež pro ně určili, se staly právě Nové Vilémovice. I Řekové tuto zapadlou obec zakrátko opustili a noví osadníci nepřicházeli. Domy postupně chátraly a zkázu obce dokončilo ženijní vojsko, jež na konci padesátých let většinu budov zbouralo. Mezi nimi i mlýn a dům, kde se narodil a prožil dětství Helmut Bartsch. *„Bylo to smutný. Byly to krásný baráčky,*“ dodává pamětník. V roce 1976 vyhořel místní kostel Nanebevzetí Panny Marie, který pak v roce 1986 nebo 1987 zbořili. Dnes je v obci něco kolem dvaceti domů a bydlí v ní kolem dvaceti trvale žijících obyvatel. Před válkou měla přitom sto sedm domů a skoro sedm set obyvatel.

Helmut Bartsch nakonec skončil v blízké Uhelné, kde se oženil s Němkou Hedwigou Moserovou, pocházející také z Nových Vilémovic. Až do důchodu pak pracoval v místním státním statku. V roce 1968 si manželé zažádali o dodatečný odchod do Německa, ale nakonec kvůli těžké nemoci pamětníka nemohli odjet. Následně přišla normalizace a oficiálně se již vystěhovat nedalo. Dnes žijí oba manželé stále v Uhelné, ale Helmut Bartsch se velmi často jezdí podívat do Nových Vilémovic a dodnes má v paměti, kde stály původní domy a kdo byli jejich majitelé.

Vladimír Beran

Musel jsem zatít zuby, protože kdybych byl otevřel hubu, tak jsem šel sedět

Vladimír Beran se narodil v roce 1925 v Hlinsku na Volyni v tehdejšímu Polsku. Dětství prožil ve své rodné obci, v níž žilo převážně česky hovořící obyvatelstvo. Jestliže ani za Poláků neměli místní lidé život lehký, pak to, co následovalo po příchodu Sovětů a později Němců, si nikdo z nich nedokázal ani představit.

V září 1939 vypukla druhá světová válka, která začala útokem Německa na Polsko. V rámci tajného paktu o neútočení východní část Polska a s ní i Volyň obsadili sovětské vojáky. „*Oni nebyli moc připraveni. Měli neokované koně a traktory,*“ vypráví Vladimír Beran. Přicházející vojáky masírovali propagandou o chudém volyňském kraji, jenž jdou zachránit ze spárů nenasytného kapitalismu. Skutečnost ale byla jiná a místo zemljaneek našli na vesnicích upravená hospodářství, která se vůbec nepodobala jejich představám. „*Mysleli si, že tam žijeme jenom v nějakých lepenicích a zemljankách. Přitom tam měli Češi, ale hodně také Ukrajinci střechy pod zinkovým plechem. Stodoly byly většinou ještě kryté slámou. Oni tam šli: ‚Eto gorod, gorod a kde lepiošky?‘ Byli tak nabulíkovaní propagandou. Ti vojáci za to nemohli. Měli takovou disciplínu, že se nehnuli ani z cesty. Na louce bylo spadlý jablko a oni se ho báli i vzít. Kdepak, to neexistovalo. Zajít se napít vody, to už musel mít povolení od velitele.*“

V Hlinsku, stejně jako jinde, začala sovětská moc s budováním beztřídní společnosti. Nejprve se zakládaly kolchozy. Do nich ale mohli vstoupit jen hospodáři vlastníci méně než 15 hektarů. Ostatním, jakožto vykořisťovatelům vesnického lidu, vstup nepovolili a nařídili jim likvidační daně. Toho, kdo tyto peněžní dávky nedokázal splácet, často odvezli na Sibiř. Nevyhnulo se to ani Hlinsku a Vladimír Beran na to dodnes vzpomíná jako na velkou křivdu. „*Jak měli nad patnáct hektarů polností, to už byli kulaci. A když byli kulaci, tak oni jim dali kulsbor. Kulsbor, to byla daň na čtvrt roku. Když měli koně nebo kravku navíc, tak to prodali a zaplatili. A potom dali další daň. Večer přijeli, aby lidi postrašili. Svítli jim do baráku reflektorem: ‚A děňušky jest? Davaj děňušky!‘ Z Hlinska už byli zavřeni Nič a Olič. Tři nebo čtyři lidi zavřeli. Když pak Rusové ustupovali před Němci, tak vězně netransportovali, ale začali je střílet. Vězni tam byli většinou za nedodržení dodávky. Takhle se to dělalo,*“ vypráví Vladimír Beran.